

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи

В.Л. Шаран

Підпис

Ініціали та прізвище

19 березня 2019 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Історія церкви та релігійної культури Центрально-Східної Європи ранньомодерного періоду: методологія, історіографія, дослідницький інструментарій

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

Спеціальність 032 Історія та археологія

Освітньо-наукова програма Історія та археологія

Статус дисципліни вибіркова (за вибором аспірантів)

Факультет Історичний

Кафедра всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін

Мова навчання українська

Дані про вивчення дисципліни

Форма навчання	Курс	Семестр	Загальний обсяг дисципліни	Кількість годин						Курсова робота	Вид семестрового контролю	
				Аудиторні заняття					Самостійна робота		Залік	Екзамен
			Кредити ЄКТС	Разом	Лекції	Лабораторні роботи	Практичні заняття	Семінарські заняття				
Очна	2	3	150 / 5	48	32	—	—	16	102	—	+	—
Заочна	2	3	150 / 5	12	8	—	—	4	138	—	+	—

Робоча програма складена на основі освітньої програми та навчального плану підготовки фахівців третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Розробник:

Л. В. Тимошенко, кандидат істор. наук, професор
Підпис Ініціали та прізвище викладача, науковий ступінь та вчене звання

Погоджено керівником групи забезпечення освітньої програми

О. М. Петrenchко, доктор істор. наук, професор

Схвалено на засіданні кафедри всесвітньої історії та спец. істор. дисциплін

Протокол № 2 від 29 лютого 2019 р.

Завідувач кафедри О. М. Петrenchко
Підпис Ініціали та прізвище

Схвалено на засіданні науково-методичної ради історичного факультету

Протокол № 2 від 28 лютого 2019 р.

Схвалено на засіданні науково-методичної ради університету

Протокол № 3 від 19 березня 2019 р.

1. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета дисципліни: навчальна – ознайомити аспірантів з науковими засадами історії церкви Центрально-Східної Європи (Україна, Білорусь, Литва, Польща) як феномену історії суспільства, крізь призму різних християнських конфесій; розвивальна: засвоїти основні форми дослідницької діяльності та дослідницький інструментарій; сприяти формуванню наукового світогляду здобувачів наукового знання.

2. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Дисципліна «Історія церкви та релігійної культури Центрально-Східної Європи ранньомодерного періоду: методологія, історіографія, дослідницький інструментарій» тематично охоплює комплекс проблем, пов'язаних із методологічними, науково-практичними та релігійно-богословськими аспектами дослідження історії Східної Європи і викладається з урахуванням матеріалів інших дисциплін, вивчених на бакалаврському та магістерському рівнях, зокрема «Вступ до історії та основи наукових досліджень», «Історія середніх віків», «Історія України», «Історія слов'янських народів», «Соціальна історія, ментальність, політична культура та уявлення суспільства ранньомодерної Східної Європи».

3. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

У результаті вивчення навчальної дисципліни аспірант повинен

Знати:

- сутність церковних структур як «третьої складової» в історії Речі Посполитої та України;
- конфесійну структуру суспільства та інституційні засади їх розвитку;
- адміністративно-територіальну структуру Київської православної та Київської унійної митрополій;
- рівні розвитку різних релігійних культур, центри релігійно-культурного відродження;
- методологічні новації в галузі церковної історії на прикладі французької та німецької історичних наукових шкіл;
- конкретні методи вивчення масових церковних джерел;
- завдання та методи текстологічної обробки джерельного матеріалу.

Уміти:

а) загальна компетентність:

- логічно будувати структуру наукового дослідження, застосовувати відповідні методи його реалізації, здійснювати кількісно-якісну інтерпретацію отриманих результатів;
- володіти операціями аналізу, синтезу, співставлення, порівняння історіографічних фактів та явищ для вирішення різноманітних науково-дослідницьких завдань;
- створювати та застосовувати діагностичний інструментарій для вирішення різноманітних наукових завдань;
- застосовувати сучасні методологічні принципи історичної науки;
- застосовувати свої знання в професійній діяльності

б) компетентність, що відповідає предмету:

- удосконалити володіння історико-церковним та богословським понятійно-категоріальним апаратом;
- отримати практичні навички камерального та едіційного археографічного опрацювання джерел до історії церкви на рівні тлумачення кирилических, латиномовних та польськомовних текстів;
- засвоїти здобутки в галузі історії церкви національних історичних наукових шкіл;

- завсвоєння методи порівняльного аналізу ознак та рівнів розвитку різних релігійних культур Східної Європи;
- отримати навички та досвід самостійного наукового пошуку в галузі ранньомодерної історії Сходу Європи
- усвідомити значення рівня розвитку українсько-білоруської релігійної культури ранньомодерної доби для формування сучасних європейських цінностей.

4. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

90-100) – оцінку *"відмінно"* аспірант одержує за виконання повного обсягу програми курсу та індивідуального завдання: володіє термінологічним апаратом через засвоєння понять і категорій, характеризує історіографічні явища та процеси; характеризує етапи розвитку світової історіографії другої половини XX – початку XXI ст.; аналізує особливості комплексу історіографічних джерел; знає загальні основи історичної методології; вміє працювати з джерельною базою; здійснює аналіз праць дослідників будь-якого періоду; вміє логічно будувати структуру наукового дослідження, застосовує відповідні методи його реалізації, здійснює кількісно-якісну інтерпретацію отриманих результатів; володіє операціями аналізу, синтезу, співставлення, порівняння історіографічних фактів та явищ для вирішення різноманітних науково-дослідницьких завдань;

82 – 89 (B) – оцінку *"добре"* аспірант отримує за виконання повного обсягу програми курсу та індивідуального завдання, але критично проаналізував лише окремі аспекти напрямків, шкіл, концепцій, ідейних течій сучасної історіографії; характеризує етапи розвитку світової історіографії другої половини XX – початку XXI ст.; розуміє визначення понять; аналізує особливості комплексу історіографічних джерел; знає загальні основи історичної методології; вміє логічно будувати структуру наукового дослідження, застосовує відповідні методи його реалізації, здійснює кількісно-якісну інтерпретацію отриманих результатів; операціями аналізу, синтезу, співставлення, порівняння історіографічних фактів та явищ для вирішення різноманітних науково-дослідницьких завдань; вміє сформулювати висновки і узагальнення, що спираються на теоретичні знання та достатньо аргументовані;

75-81 (C) – оцінку *"добре"* аспірант отримує, якщо демонструє достатні знання матеріалу, аналізує лише окремі аспекти напрямків, шкіл, концепцій, ідейних течій сучасної історіографії; розуміє визначення більшості понять; вміє сформулювати загальні висновки, що спираються на теоретичні знання та достатньо аргументовані; в цілому характеризує етапи розвитку світової історіографії другої половини XX – початку XXI ст., однак виклад матеріалу недостатньо систематизований; аналізує особливості комплексу історіографічних джерел; знає загальні основи історичної методології; вміє працювати з джерельною базою; в аналізі праць дослідників будь-якого періоду мають місце окремі неточності, які самостійно виправляються; вміє логічно будувати структуру наукового дослідження, однак трапляються поодинокі недоліки в умінні здійснювати його оформлення.

67-74 (D) – оцінку *"задовільно"* аспірант отримує, коли у цілому характеризує етапи розвитку світової історіографії другої половини XX – початку XXI ст.; відтворює історіографічні явища, аналізує лише окремі аспекти напрямків, шкіл, концепцій, ідейних течій сучасної історіографії; розуміє визначення деяких понять; формулює нескладні загальні висновки, що спираються на теоретичні знання та достатньо аргументовані, разом з тим спостерігаються значні прогалини в знаннях загальних основ історичної методології; недостатньо вміє працювати з джерельною базою; допускає помилки в побудові структури наукового дослідження, застосуванні відповідних методів його реалізації;

60-66 (E) – оцінку *"задовільно"* аспірант отримує за нечіткі, неточні визначення понять і категорій, недостатньо аргументовано характеризує етапи розвитку світової історіографії

другої половини XX – початку XXI; знання фрагментарні й неповно відповідають компетентності предмету; не вміє працювати з джерельною базою та здійснювати аналіз праць дослідників будь-якого періоду;

35-59 (FX) – оцінку "незадовільно" аспірант отримує, коли не виявив достатнього рівня знання про розвиток світової історіографії другої половини XX – початку XXI; більшість теоретичних питань не розкриті, не розуміє визначення необхідних понять; не володіє операціями аналізу, синтезу, співставлення, порівняння історіографічних фактів та явищ для вирішення різноманітних науково-дослідницьких завдань; у відповідях допущені грубі помилки; відсутня орієнтація у предметі вивченої дисципліни.

0-34 (F) – оцінку "незадовільно" аспірант отримує через повне незнання вивченої дисципліни з необхідною серйозною подальшою роботою.

Оцінювання досягнутих успіхів за семестр проводиться в системі оцінювання університету, після чого переводиться в національну шкалу оцінювання та шкалу ECTS.

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з дисципліни є: залік; виступи на семінарських заняттях, виконання індивідуального завдання, презентації та виступи на наукових конференціях.

Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Вступ. Історіографічна основа та джерельна база курсу

Церква як третя складова суспільства України та Білорусі в XVI – XVII ст. Річ Посполита як регіон безпосередніх контактів різних релігійних культур. Концепція *довгого тривання* Фернана Броделя і ранньомодерна Україна. Предмет і завдання курсу. Джерела та історіографія ранньомодерної історії Східної Європи. Поняття релігійної культури. Історико-антропологічний підхід в історіографії. Типолого-видова класифікація джерел до історії ранньомодерної церкви. Поняття масових церковних джерел.

Тема 2. Сучасні методологічні засади та інструментарій історико-церковних досліджень ранньомодерної доби

Концепції *конфесіоналізації*: історіографічні витоки, представники, суть, історико-церковна компонента, проблема поширення на православний Схід Європи. Поняття *організаційна структура* церкви: адміністративний апарат управління, ієрархічна вертикаль територіальної одиниці (намісництва, парафії, інститути церковного контролю). Правовий та конфесійний статус. Ментальна географія: єпархії Київської митрополії як сакральний простір. Регіоналізм церковних структур. Локальна соціальна історія. Загальнонаукові та загальноісторичні методи дослідження. Дослідницькі методи в галузі церковного права, еклезіології, богословських наук, історичної (християнської) антропології, соціальної історії, джерельної екзегези. Принципи контекстуалізації, цілісності й об'єктивності. Концепти Великого кордону й пограниччя, історичної пам'яті, модернізації (латинізація, озахіднення, цивілізування). Концепція *ієромонії* (сакральних просторів) О. Лідова. Концепції нормативного і пережитого християнства (*christianisme vécu*). Метод парафразно-центонного цитування Біблії (біблійних ключів) Рікардо Піккіо як один із актуальних засобів дослідження середньовічної та ранньомодерної релігійної культури.

Тема 3. Історія Берестейської унії крізь призму історіографічних концепцій та джерел

Роль церковних розколів та об'єднань у світовій історії. Полемічна література XVI – XVII ст. та формування основних напрямів оцінки події. Історіографія XVIII ст. Початок

наукової історіографії. Історіографія доби романтизму та раннього позитивізму. Переваги та недоліки української історіографії раннього модернізму. Засади та вплив школи М. Грушевського. Польська історіографія та її представники. Російська православна історіографія. Історіографія міжвоєнного періоду. Повоєнна історіографія проблеми. Західноєвропейська та північноамериканська історіографія XX ст. Конфесійні наукові школи XX ст.: василіанська, римо-католицька, православна. Сучасна історіографія та її представники. Джерельна база дослідження проблеми. Комплекс опублікованих джерел. Залучення різнотипних джерел. Архівна евристика.

Тема 4. Етноконфесійні та соціокультурні стереотипи суспільства (XVI – XVII ст.): джерела та історіографія

Етнічність і конфесійність, «свої і чужі». Русь як «хрещений світ», «Slavia Ortodoksa». «Русь» і «руські» в наративних і актових джерелах. Вплив Берестейської унії на розвиток етноконфесійної структури суспільства. Творення «Slavia Unita». Інтелектуально-публіцистичні конфлікти та релігійні конверсії. Міжконфесійні конфлікти. Параметри самоідентифікації руських релігійних еліт і мирянства. Особливості джерельного комплексу вивчення теми та аналіз доробку провідних наукових центрів.

Тема 5. Інституційна історіографія історії Київської митрополії

Поняття інституційного розвитку церкви в ранньомодерний період. Підходи до вирішення проблеми в історіографії XIX – XX ст. Сучасні дослідження інституційного розвитку Київської митрополії: М. Дмитрієв, Б. Гудзяк, А. Гіль, І. Скочилиас, Б. Лоренс, В. Говгера, Ю. Стецик, А. Міронович, С. Горін, П. Хомик, Д. Лисейчиков, М. Довбищенко, В. Вальчак, Д. Вереда, Л. Тимошенко. Перспективи підготовки нових «епархіальних» історій.

Тема 6. Книжкова культура римо-католицької, протестантської, православної та унійної спільнот

Історія книжкової культури ранньомодерної доби: вступ до проблеми вивчення. Основні типи римо-католицької та протестантської релігійної книжності. Кирилична (православна і унійна) релігійна книжність. Класифікація православної релігійної літератури. Поняття кодикології стародруків. Значення каталогів стародрукованої книги. Значення текстологічних досліджень. Польськомовна та латиномовна релігійна література. Рукописна і стародрукована книга. Репертуар рукописної релігійної книги.

Тема 7. Богословські засади вивчення історії релігійних культур

Богословські науки та їх роль в історико-церковних дослідженнях. Загальне християнське богослів'я та його засади, структура. Апофатична і катафатична теологія. Основні підрозділи наукового богослів'я: еклезіологія, христологія, богородицезнавство, тріадологія (науки про Трійцю) та культи святих, ангелологія, хамартологія, понерологія, сотеріологія, іконологія, сакраментологія, есхатологія. Догматичне, апологетичне і порівняльне богослів'я. Пастирське богослів'я (літургіка, гомілетика, катехитика, каноніка). Моральне богослів'я. Біблійне богослів'я: екзегетика, герменевтика, ісагогіка.

Тема 8. Масові (актові) церковні джерела та інструментарій їх дослідження

Особливості вивчення церковних інвентарів, епістолярних джерел, декретово-розпорядчої документації установ церкви, документів помісних та епархіальних соборів, візитаційних протоколів, протоколів засідань церковних братств, уставів (статутів), метричних книг та ін. масових церковних джерел. Методи теоретичної, камеральної та едіційної археографії. Роль палеографії, текстології та інших спеціальних галузей історичної науки.

Тема 9. Монастирська історія як складова історії церкви

Особливості джерельного комплексу до історії монастирських спільнот. Монастирські устави, інвентарі, візитаційні протоколи, пом'яники (синодики), каталоги ченців, просопографічні джерела, агіографія, монастирські хроніки та ін. Загальні та спеціальні методи вивчення монастирських джерел ранньомодерної доби.

Перелік семінарських занять

- Тема 1. Берестейська унія та її вплив на етноконфесійний розвиток Східної Європи (історіографічний та джерелознавчий аспект)
- Тема 2. Братський рух в Україні та Білорусі в XVI – XVII ст.: генеза, періодизація, типологія, локальна релігійна культура
- Тема 3. Інструментарій вивчення рукописної релігійної книги
- Тема 4. Інструментарій вивчення стародрукованої релігійної книги
- Тема 5. Релігійна культура Київської і Московської православних митрополій в XVI – на початку XVII ст.: порівняльний аналіз
- Тема 6. Релігійні культури Вільна і Львова в XVI – XVII ст.: порівняльний аналіз
- Тема 7. Поминальна релігійна культура православних та уніатів на Сході Європи.
- Тема 8. Сакралізація міст Київської православної та унійної митрополій: стереотипи, топоси, реалії ранньомодерної доби

Тематика індивідуальних завдань

Індивідуальні завдання полягають у підготовці реферату та комп'ютерної презентації з курсу «Історія церкви та релігійної культури Центрально-Східної Європи ранньомодерного періоду: методологія, історіографія, дослідницький інструментарій». Обсяг реферату 12 аркушів А 4. Кількість балів, що виставляється за індивідуальне завдання, враховує ступінь розкриття теми, використання достатньої кількості джерел та літератури з теми, наявність наукових посилань, дотримання вимог до оформлення (структура індивідуального завдання обов'язково включає: вступ; основні розділи; висновки; список використаних джерел та літератури).

1. Михайло Грушевський як дослідник історії ранньомодерної церкви
2. Італійська історіографія історії східнослов'янських релігійних культур та її представники
3. Німецька школа дослідження ранньомодерної релігійної культури
4. Видатні представники польської історіографії історії церкви
5. Львівська (галицька) історіографія історії церкви (до 1939 р.)
6. Професор Юрій Мицик як дослідник ранньомодерної історії церкви
7. Професор Василь Ульяновський та його праці в галузі церковної історії
8. Сучасна українська наукова періодика з історії церкви та богослів'я
9. Внесок отців василіан у розробку релігійної історії України та Білорусі
10. Отець-доктор Атанасій Великий та його внесок в археографію історії церкви
11. Сучасні просопографічні дослідження в ділянці історії церкви
12. Сучасні дослідження повсякдення в ділянці історії церкви

7. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Опрацювання питань, які не розглядаються на лекційних і семінарських заняттях, а саме:

1. Джерела та історіографія вивчення історії крилосів (капітул) Київської митрополії
2. Інститут протопопа (намісника) в організаційній структурі Київської митрополії (джерела та історіографія)

3. Інститут офіціала (генерального офіціала) в організаційній структурі Київської унійної митрополії (джерела та історіографія)
4. Інститути екзарха і прототронія в організаційній структурі Київської митрополії (джерела та історіографія)

8. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Поточний контроль реалізується у формі виступів на семінарських заняттях, захист індивідуального завдання тощо. Результати поточного контролю (поточна успішність) враховуються при виставленні підсумкової оцінки (балів) з даної дисципліни. Підсумковий контроль реалізується у формі заліку.

Оцінювання знань аспірантів на семінарських заняттях здійснюється у чотирибальній шкалі ("2", "3", "4", "5"). В кінці семестру на основі оцінок визначається середній бал за формулою: $\frac{A}{n} \cdot 16$, де А – сума усіх поточних оцінок за чотирибальною шкалою, набраних

на семінарських заняттях (включаючи оцінки "2"), n – кількість цих оцінок не менше 2. Якщо середня оцінка за семінарські заняття менша за 2,5, то кількість балів, які отримав аспірант на підставі оцінок за семінарські заняття, дорівнює нулю.

Критерії оцінювання індивідуальних завдань

Характеристика та вид роботи	Максимальна кількість можливих балів
Самостійність виконання; логічність і послідовність викладення матеріалу; повнота розкриття теми.	До 10-ти балів
Обґрунтованість висновків; наявність списку використаних джерел та літератури.	До 6-х балів
Якість оформлення; наявність посилань.	До 4-ох балів
	Разом до 20 балів

Аспірант, який пропустив семінарські заняття, контрольну роботу з поважних причин, має право пройти пропущений вид атестації в інший термін під час семестру.

Сумарна кількість балів з дисципліни визначається за результатами поточного контролю за 100-бальною шкалою. Оцінка виставляється за шкалами оцінювання: стобальною, національною і ЄКТС.

Розподіл 100 балів між видами робіт:

Семінарські заняття	Індивід. завдання
1-8	1
80	20
$S_{nom} = 100$	

Залік за талоном № 2 і перед комісією проводиться в усній формі з оцінюванням за стобальною шкалою.

8. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Documenta Unionis Berestensis eiusque auctorum (1590-1600). Edid. P.Athanasius G.Welykuj OSBM. – Romae, 1970. – 538 p.
2. Вільгельм де Фріс. Рим і Патріяхати Сходу. – Львів: Видваництво УКУ, 2015. – 416 с.
3. Гіль А., Скочилас І. Володимирсько-Берестейська єпархія XI – XVIII ст.: історичні нариси. – Львів: Видавництво УКУ, 2013. – 271 с., іл.
4. Говгера В., о. Організаційна структура Львівської єпархії XVIII ст. (1700-1772). – Львів: Тріада плюс, 2014. – 1168 с.

5. Горін С. Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XVI - середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі. – Київ: ВД «Києво-Могилянська Академія», 2012. – 560 с.
6. Гудзяк Б. Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. – Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000. – 426 с.
7. Дергачева И.В. Посмертная судьба и «иной мир» в древнерусской книжности. – Москва: Издательство «Кругъ», 2004. – 351 с.
8. Дмитриев М.В. Между Римом и Царьградом: генезис Брестской церковной унии 1595-1596 гг. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2003. – 320 с. – (Труды исторического факультета МГУ: Вып. 22; Сер. II, Исторические исследования: 7).
9. Довбищенко М. В. Волинська шляхта у релігійних рухах XVI – першої половини XVII ст. – Київ: ПП Сергійчук М.І., 2008. – 882 с.
10. Ісіченко І., арх. Історія Христової Церкви в Україні. – Київ: Акта, 2003. – 471 с.
11. Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI-XVIII ст. – Київ: Наукова думка, 1966. – 249 с.
12. Левшун Л.В. О слове преображенном и слове преображающем: Теоретико-аналитический очерк истории восточнославянского книжного слова XI – XVII веков. – Минск: Белорусская Православная Церковь, 2009. – 896 с.
13. Марзалюк І.А. Людзі даўняй Беларусі: этнаканфесійныя і сацыякультурныя стэрэатыпы (X-XVII ст.ст.). – Магілёв: МДУ імя А.А.Куляшова, 2003. – 322 с.
14. Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636). – К.: Наукова думка, 1990. – 192 с.
15. Мончак І. Флорентійський єкуменізм у Київській Церкві: Унійна ідея у помісній еклесіяльній традиції. – Львів: Видавництво УКУ, 2012. – 364 с.
16. На перехресті культур: Монастир і храм Пресвятої Трійці у Вільнюсі: Колективна монографія за ред. Альфредаса Бумблаускаса, Сальвіюса Кулевічюса та Ігоря Скочилися / 2-ге, виправл. й доповнене видання. – Львів: Український католицький університет, 2019. – 912 с.: іл. – (Серія «Київське християнство», т. 16).
17. Наливайко Д. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI – XVIII ст. – К.: Основи, 1998. – 578 с.
18. Плохий С.Н. Папство и Украина. Политика римской курии на украинских землях в XVI-XVII вв. - К.: Вища школа, 1989. – 223 с.
19. Плохий С. Наливайкова віра: Козаки та релігія в ранньомодерній Україні / Перекл. з англ. – К.: Критика, 2005. – 496 с.
20. Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII – XVIII ст. – Львів: Видавництво УКУ, 2010. – 832 с.
21. Скрынников Р.Г. Государство и церковь на Руси XIV — XVI вв. – Новосибирск: Наука, 1991. – 397 с.
22. Стечик Ю. Василіанські монастирі Перемишльської єпархії (кінець XVII – XVIII ст.). – Дрогобич: ДДПУ ім. І. Франка, 2014. – 388 с.
23. Тимошенко Л. Берестейська унія: Навчальний посібник. – Дрогобич: Коло, 2004. – 197 с.
24. Шустова Ю.Э. Документы Львовского Успенского Ставропигийского братства (1586 – 1788). Источниковедческое исследование. – М.: Рукописные памятники Древней Руси, 2009. – 648 с.
25. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. – Київ: Критика, 2002. – 415 с.
26. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII ст. – Київ: Laugus, 2002. – 472 с.

27. Яковенко Н. У пошуках нового неба. Життя і тексти Йоанікія Галятівського. – Київ: Лаурис, Критика, 2017. – 704 с.
28. Augustyniak U. Państwo świeckie czy księżę? Spór o rolę duchowieństwa katolickiego w Rzeczypospolitej w czasach Zygmunta III Wazy. Wybór tekstów. – Warszawa: Wydawnictwo Semper, 2013. – 688 s.
29. Borkowski A. Patriarchaty Wschodu w dziejach Rzeczypospolitej (1583-1601). – Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2014. – 391 s.
30. Gil A., Skoczylas I. Kościoły wschodnie w państwie Polso-Litewskim w procesie przemian i adaptacji: Metropolia Kijowska w latach 1458-1795. – Lublin-Lwów: IESW, 2014. – 684 s.
31. Dżega M. Obrońca wiary niechcianej. Życie i działalność egzarchy tronu patriarchego Konstantynopola Arcydyakona Nikifira Paraschesa-Kantakuzena (1537-1599). – Warszawa, 2014. – 302 s.
32. Jobert A. Od Lutra do Mohyly. Polska wobec kryzysu chrześcijaństwa 1517-1648. – Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1994. – 333 s.
33. Kempa T. Wobec kontrreformacji: Protestanci i prawosławni w obronie swobód wyznaniowych w Rzeczypospolitej w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII wieku. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2007. – 624 s.
34. Krejgseisen W. Stosunki wyznaniowe w ralejach państwo-kościół między reformacją a oświeceniem. – Warszawa: Semper, 2010. – 710 s.
35. Kuczara K. Grecy w Kościołach wschodnich w Rzeczypospolitej (1585-1621). – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2012. – 292 s.
36. Lorens B. Bazylianie Prowincji Koronnej w latach 1743-1780. – Rzeszów: Wydawnictwo UR, 2014. – 560 s.
37. Mironowicz A. Biskupstwo turowo-pińskie w XI-XVI wieku. – Białystok: Trans Humana, 2011. – 358 s.
38. Schilling H. Konfesjonalizacja. Kościół i państwo w Europie doby przednowoczesnej. – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2010. – 640 s.
39. Schilling H. Jedność i różnorodność Europy we wczesnej epoce nowożytnej: religia – społeczeństwo-państwo. – Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2010. – 225 s.
40. Tazbir J. Państwo bez stosów i inne szkice // Tazbir J. Prace wybrane. – T.1. – Kraków: Universitas, 2000. – 393 s.
41. Walczak W. Unicka eparchia turowo-pińska w XVII-XVIII wieku. Struktura organizacyjna. – Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2012. – 296 s.

Інтернет джерела

- Професор Леонід Тимошенко про руську та московську культурно-релігійні моделі XVI – першої половини XVII ст. 29 листопада 2019 | Відеогалерея | https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/photogallery/risu_video/77983?fbclid=IwAR0ERo6DoQM5j1RIfA1nr-Qd7gTtWXj8ADqiux39bFmFbiTjrYnv9LbB9Cw

- ІЗБОРНИК. Історія України IX-XVIII ст. <http://litopys.org.ua>

- Центр вивчення спадщини князів Острозьких <https://heritage.oa.edu.ua/#>

- Науковий журнал «Острозька давнина». Архів / Scientific Notes The Duchy of Ostroh in the Olden Days <https://heritage.oa.edu.ua/resursy/od/arhiv>

- Гісторыя Вялікага Княства Літоўскага
<http://www.jivebelarus.net/history/gistografia/history-of-magnus-ducatu-lithuaniae.html>

- Мирянские организации Киевской митрополии <http://bractwo.narod.ru/centres.htm>
- Центр украинистики и белорусистики Московского Государственного университета им. М.В. Ломоносова. Спецкурс «Православие и католицизм в истории Украины и Белоруссии в XIV-XX вв.» <http://www.hist.msu.ru/Labs/UkrBel/index1.htm>
- Szukaj w Archiwach to zbiory archiwalne on-line <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl>